

**НАЗВАНИЯ ЗА ГОРНО МЪЖКО ОБЛЕКЛО
В БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ
(ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ)**

Снежана Александрова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**NAMES OF MEN’S OUTER CLOTHING IN THE
BULGARIAN DIALECTS (LEXICAL-SEMANTIC FEATURES)**

Snezhana Aleksandrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The names of men’s outer clothing distinguish a significant thematic group and, together with the names for women’s outer clothing, represent the unity of the Bulgarian national attire. Connected by a community in meaning, dialect names create lexical orders in which the sememe ratio – two or more lexemes prevails. The names of men’s outer clothing are found in paradigmatic relationships in macrodialect surroundings and reflect structural (lexical, phonetic, grammatical and word-forming) and semantic features not inherent in the literary language.

Key words: names for traditional clothing, Bulgarian dialects, vocabulary, semantics, origin

Названията за горно мъжко облекло обособяват значителна по обхват тематична група (ТГ) и заедно с названията за горно женско облекло представят единството на българската народна носия.

При систематизацията на езиковите единици тематично се обхваща цялата стройна композиция на мъжкото облекло, което служи за обличане на двете половини на тялото. Диференцирането на названията отбелязва в известна степен деликатната връзка между език и култура, като се изхожда от външни по отношение на езика признаци за описанието на семантиката на предметните имена. Подвижността на измененията по посока на времето свидетелства за различни облици

на народното облекло и повлиява върху възстановяването на съответствията между видовете дрехи и имената за тях, което в настоящото изследване се опира на получените данни от писмени текстове и от теренни проучвания за анализиране на лексикално-семантичните особености на диалектните названия.

Обект на проучването са имена с преобладаваща денотатна част, назоваващи конкретни предмети, характеризиращи се с множество свойства, връзки и отношения, създаващи безкрайни различия. Целта на изследването е да се разкрие системният характер на специализираната лексика за горно мъжко облекло на методологичната основа на компонентния анализ. За описанието на диалектните названия се прилага ономаσιологичният подход, при който се изхожда от номинацията на един и същи факт от извънезиковата действителност, като се посочват всички названия за неговото изразяване. Последователно е приложен и семасиологичният подход за изследване на семантичния облик (обем и структура) на названията в макродиалектен план. При установяването на взаимовлиянията между диалектната лексика и книжовния език, между самите народни говори и при определянето на заемането от чужди езици се използва съпоставителният метод. Културологичният подход се включва за по-пълното и адекватно описание на лексиката при пресичането на езикови и неезикови форми на познанието. Всички лексеми в тематичната група за горно мъжко облекло се представят с ареали на географски принцип. В концептуалната рамка на изследователската позиция се приема и принципът на условност за разглеждане на фиксираните употреби на названията не в един и същи говор, а в макродиалектната система на българския език (Радева 1982: 20).

Силното разчленяване на названията откъм различни модели, материи, украса, цвят на дрехата, начини на изработване, ред на обличане, сезонно и празнично предназначение предопределя тематичната делитба за горно мъжко облекло да се извърши въз основа на идентичната му функция и по пол.

Лексемите в ТГ се обединяват от единство в значението си по семантичния (ядрен) признак 'горно облекло', включвайки диференциалния признак (ДП) за пол 'мъжко', като при дрехите с обща употреба за мъже и жени този ДП се изключва. Между членовете на ТГ не се изграждат редовни родово-видови отношения, прототипното родово понятие се формира имплицитно спрямо всички видови означения за горно мъжко облекло, но някои от широко разпространените наз-

вания, като *ямурлук* и *потури*, могат да встъпват като родови по отношение на частните видови названия и в описателните дефиниции да се използват като семантичен признак на лексикалното значение, в което се съдържа понятието за обекта, напр. *опанджак* ‘горна дебела мъжка дреха, ямурлук’ (БЕР IV: 895); *димии* ‘вид потури’ (срв. БЕР I: 392) и др. Подобни процеси се наблюдават при повече названия за облекло от активния речник, като *риза*, *палто*, *панталон* и др., които придобиват статута на родови названия със семантичната си роля да обосноват видовото назоваване в синхронен план.

Тематично обединените названия за горно мъжко облекло се намират в парадигматични отношения в макродиалектен план и се противопоставят по различни семантични признаци (СП), като ‘част – цяло’, ‘бяло (светъл цвят) – черно (тъмен цвят)’, ‘старо – ново’, ‘дълго – късо’, ‘зимно – лятно’, ‘делнично – празнично’, ‘домашно – чуждо’, за по-ясно отчитане на диференциалните им характеристики.

Свързаните от общност в значението си названия за горно мъжко облекло създават лексикални редове, включващи всички самостоятелни имена, техните варианти и номинативни словосъчетания за именуването на една и съща семема, като при повечето названия съотношението е семема – две и повече лексеми, напр. ‘кожух без ръкави’ – *дорамчѐ*, *доранчѐ*, *с’уртук* и др., докато на семемата ‘къса бяла вълнена дреха, украсена с гайтани (за мъже и жени)’ съответства лексемата *кавак*’, регистрирана в Странджа. При названията за ямурлук (срв. БДА 2001: 474, Карта № Л80) и за горни мъжки гащи (потури) съотношенията формират прогресивни лексикални редове с множество лексеми: ‘горна връхна дълга дреха, безръкавна или ръкавна, от дебел домашен вълнен плат (със или без качулка за предпазване от дъжд)’ – *гун’а*, *гунке*, *йаморлук*, *йамурлук*, *кѐбе*, *кѐпи*, *кепѐнек*, *опанджак*, *йапанджак*, *йапунджак*, *апѐнджа*, *епѐнджа*, *йапѐнджѐ*, *кабаница*, *кабанѐца*, *фереджѐ*, *фережѐ*, *хабѐ*, *чепкѐн*, *джепкѐн* и др.; ‘мъжки горни гащи’ – *бѐгви*, *бенѐвреци*, *бѐрденици*, *грѐжници*, *димии*, *дѐнци*, *караване*, *пантол’ѐ*, *патуре*, *потури*, *пѐтурѐ*, *райтужи*, *чешѐир’е*, *чишѐире*, *чѐкишѐирѐ*; *шалварѐ*, *шалварѐ*, *шалварѐ* и др.

Еднокоренните думи съставляват по-големият дял в ТГ за названия на горно мъжко облекло, някои от които с повече фонетични варианти, напр. *абѐ* // *ѐбѐ* // *ѐбѐ* // *вабѐ* // *вѐбѐ* // *хабѐ*; *антерѐйя* // *антѐрѐйя* // *ентерѐйя*; *копанѐр* // *копарѐн* и др.

Със своето разпространение и употреба словообразователните варианти на една част от названията за горно мъжко облекло, като *до-*

лактанка и *долактеник*, представят големи географски зони в Северозападна България или са териториално ограничени – като *хабѝнка* в Габрово и Еникьой, Ксантийско, и *хабѝца* в Странджа.

В акта на възникване на наименованията и при изграждане на лексикалното значение се отразяват както присъщи, така и приписани на реалните обекти признаци, които са основание за номинация и които обуславят мотивираността на думата (Радева 2017: 97). При разгръщане на семантичната структура на думата мотивационните признаци разкриват посоките на нейното развитие.

В рамките на ТГ за горно мъжко облекло названията могат да се разпределят по мотивационни признаци в две групи:

1. Названия, мотивирани от названието на тъканта, от която са изработени (*аб̀а* – ‘вид горна дреха’, от същ. *аб̀а* – ‘дебел вълнен плат; дреха от този плат’; *аладж̀а* – ‘вид горна връхна от аладжа’, от същ. диал. *аладж̀а* – ‘пъстроцветна раирана тъкан, с разноцветни ивици по основата’ (Разл.; ГДелч.); *демѝи* – ‘горни мъжки гащи от нетепан шаяк (димия)’ (Варник, Свилгр.), от същ. диал. *демѝи́а* – ‘нетепан вълнен плат; дреха от този плат’, от гр.; *шай̀ак* – ‘горна връхна дълга (вълнена) дреха’ (Голямо Малово, Соф.; Коларово, Петрич.; Битоля, Макед.), от същ. остар. *шаяк* – ‘домашнотъкан или фабричен дебел вълнен плат’);

2. Названия, мотивирани от част или характерна особеност в устройството на дрехата (*дол̀актеник* – ‘горна връхна дреха, с ръкави над или до лактите’ (Прогорелец, Лом.; Белогр.; СЗБ), от същ. *лак̀ът*; *дор̀амче* – ‘горна връхна дреха, до коленете, разтворена отпред, слабо клината, без ръкави (бяла)’ (Самоков.; Ихт.; ЕПел.; Соф.; Трън.; СрЗБ), от същ. *рамо*; *ръ̀ка̀вница* – ‘горна дреха, до коленете, с дълги ръкави и широки клинове’ (СБ), от същ. *ръ̀ка̀в*).

Мотивационният признак като необходим компонент при създаването на думите може в своя развой да се изгуби поради отмирането на едни думи или измененията в значението на самите мотивиращи признаци, което в достатъчна степен важи за разглежданата диалектна специализирана лексика. И макар да се наблюдават тези процеси, лексикалното значение се свързва с понятието в неговата цялост, което дава възможност да се потърсят и открият сходствата и измененията по семантични признаци при назоваване на относително еднакви реалности (за облекло) в диалектите на българския език (Радева 2017: 97 – 100). Показателни са примерите с названията за *ямурлук* и за *потури*, които онагледяват до каква степен може да се разчлени формалното представяне от съществен брой лексеми за едни и същи понятия.

В рамките на тематичната група с една и съща лексема могат да се означават и различни по вид дрехи както в един говор, така и на междудиалектно равнище. Названието *фѐрма* в габровския говор се среща със значение ‘горна къса дреха от домашнотъкан или фабричен плат, без ръкави’ и ‘изплетена жилетка’; *доламà* означава ‘горна връхна дреха, до под коленете, без ръкави, със значително широки клинове от кръста надолу (за мъже и жени)’ в Плевенско, Павликенско, Никополско и Ловешко; *долом’а*, *доломà* по поречието на р. Струма е ‘горна къса дреха, с дълги ръкави, без яка, с копчета, закопчавани с връвчици’; *дуламò* в Широколъшкия район е ‘горна къса дреха, до средата на пояса, от домашнотъкан плат, разтворена отпред, с непокриващи предници, с ръкави, празнична или делнична’; а в говора на Зарово, Солунско, *дулъмà* означава ‘горна мъжка риза, домашнотъкана или от фабричен памучен плат, която се захлупва и встрани се закопчава с триъгълни копчета, с ръкави, до кръста и влиза в пояса’.

Предвид характера на анализираната терминологична лексика от пасивния речников състав продуктивността при оформянето на производни значения често се определя от тематичната определеност на лексикалните единици (Радева 2017: 115). И макар да са нерегулярни, производни метонимични значения могат да се илюстрират с названието *калѝу̀ни* ‘вид мъжки горни гащи, потури’ в Златар, Преславско, в основата на което цялото се идентифицира по характерна за него част – *калѝу̀ни* – ‘парче плат от плътен домашен вълнен плат, което обвива крака от коляното до глезена’ (Златар, Пресл.).

Мъжкото облекло според типологията на българската народна носия се разделя на белодрешно и чернодрешно. В ТГ за названия на горно мъжко облекло тази специфика се изразява по СП ‘бяло (светъл цвят) – черно (тъмен цвят)’, като се установяват следните опозиции: ‘горна връхна дълга (зимна) дреха, от (черен, тъмен) тепан вълнен плат, с разширени поли, с ръкави (за мъже и жени)’ < *абà* (Покровник, Благоевгр.; Разл.); *вабà*, (Трудовец, Благоевгр.); *вѣбà* (СБ) – ‘горна връхна дреха, до над коленете, от (основно бял) тепан вълнен плат, клиновидна, с разтворени предници и слабо разширени поли (за мъже и жени)’ < *касѣче*, *бѐло късàче* (Кула, Вид.); *късàк*, *қосàк*, *б’ал късàк*, *късàче* (Белогр.; Врач.; Ботевгр.; Луковит.; Лов.).

Противопоставянето по цветови означения при названията за горни дрехи всъщност представя и разновидностите на мъжката чернодрешна и белодрешна носия и в известна степен отбелязва опосредстваната връзка с културата.

При названията за горни мъжки дрехи с еднакъв състав, кройка и стил на украса *дорамче*, *ментè* и *абйчка*, разпространени в Средна Западна България, се наблюдава как цветът на дрехата, неизразен формално, съответства и на опозицията между тях по СП ‘старо – ново’: *дорамче* (старо) – *ментè* и *абйчка* (ново), като отразява отделните стадии от промените в народното облекло, намерили отражение в именуването. С течение на времето старото бяло *дорамче* се заменя с по-новото синьо *ментè* в Софийско (и днес синият цвят е преобладаващ в софийската носия), а в Самоковско и Дупнишко бялото *дорамче* се измества от по-тъмната *абйчка* в кафеникави тонове от естествения цвят на вълната (Велева, Лепавцова 1974: 20).

По посока на съотнасянето по СП ‘старо – ново’ регистрираните в широколъшкия говор названия *шалварь* мн. (по-старо) и *пътурь* мн. (по-ново) еднакво се свързват със значението ‘мъжки горни (черни) гащи, с широко дъно, от дебел вълнен плат’, но *шалварь* е с по-широка и типична употреба за носителите.

В по-ново време по силата на обществени и икономически фактори, свързани с изместването на местното производство на текстилни суровини със стопанско, с развитието на занаятчийството, с движението на хора и стоки, с постепенното навлизане на градски тип дрехи, се променя не само обликът на народното облекло от различни краища, но се появяват и нови дрехи, с нови форми и от нови материали, които навлизат и поради практичната си употреба. Названията за горно мъжко облекло *а̀нциук*, *в̀атенка*, *й̀а̀ке*, *винт’а̀га*, *ба̀лонзайдер*, *шлй̀ффер* и др., засвидетелствани в българските говори, не се съотнасят с по-стари техни модификации на вид облекло, това са имена за нови дрехи, които в значението си отделят ДП ‘ново’ в по-близък хронологичен план до съвременното и спрямо повечето членове на ТГ влизат в опозиция по СП ‘старо – ново’.

Свойствена характеристика за облеклото е и неговата дължина, като почти всички названия от ТГ за горно мъжко облекло притежават този ДП и при противопоставянето по СП ‘дълго – късо’ оформят значително по-големи лексикални редове: ‘горна връхна дълга (вълнена) дреха’ < *копаран*, *копанар*, *ментан*, *шеган*, *шайак* – ‘горна къса дреха, от домашнотъкан или фабричен плат, без ръкави’ < *грйжа*, *джепк̀ен*, *дорамче*, *дорамник*, *елек*, *елек’*, *елечè*, *йелек’*, *забу̀н’*, *илек*, *кавад*, *капламà*, *л’убадè*, *ферий*, *фèрми*, *фèрме*, *фèрмен* и др.

Във връзка с обекта на проучване се отбелязва, че в по-малка степен сезонните разновидности стават част от семантичните единици, изграждащи понятието, отразено в названията за горно мъжко об-

лекло. Обективните характеристики показват, че многокомпонентният състав на българското народно облекло е постоянен и годишните времена не повлияват съществено върху неговото устройство. При наблюденията се отчита превес в числеността на названията за горни вълнени гащи, като по-малко се откриват отношения на противопоставяне по СП 'зимно – лятно' както в отделни говори, така и в макродиалектен план, напр. 'горни вълнени бели гащи, слабо разширени в горната част, силно стеснени по цялата дължина' – *бревенеци* (Кюст.) – *гашти* (Кюст.) – 'горни летни гащи, широки, от памучно платно, затегнати през кръста с дебела плетена вълнена връв отпред'; 'горни гащи с широко дъно, от дебел вълнен плат' – *караване* (Болярци, Пд) – *караване* (Габрово, Еникьой, Ксант.) и *караване* (Синеклии, Чорлен.) – 'горни летни гащи, широки, от памучно платно, затегнати през кръста с дебела плетена вълнена връв отпред'.

Празничните дрехи обикновено пазят първообраза си и включвайки се в ТГ с названия на горно мъжко облекло, една и съща лексема нерядко означава както делничния тип, така и представителната дреха. Названието *дорамче* е със значение на постоянна горна дреха от основния състав на народното облекло в Доброславци, Софийско, и горната дреха, по-богато украсена, която се облича само на сватбата. Други названия прибавят към значението на делничния тип облекло допълнителна езикова единица и при описание на лексиката опозицията 'делнично – празнично' намира израз при съотнасянето: 'горна къса дреха, от домашнотъкан плат, разтворена отпред, с ръкави' – *копаран* – *ачък купаран* – 'горна къса дреха, разтворена отпред по цялата дължина, с увиснали ръкави, от вълнен плат, носена от готовите за женене ергени', разпространени в Средните Родопи.

Интерес представляват названията за общите в употреба най-горни дрехи за лица от двата пола и на различна възраст, които поддържат както женския, така и мъжкия народен костюм. Възникнали като опростени некроени дрехи за покриване на тялото при неблагоприятни климатични условия, те се срещат в различни вариации откъм изработване и материи, което намира израз и в множеството названия по цялото българско езиково землище, напр. *гун'а*, *йамурлук*, *кене*, *опанджак*, *кабаница*, *фередже*, *хаба*, *чепкен*.

Диференциацията на общите дрехи започва по пътя на съчетаването на най-горната дреха с цялостната композиция на народното облекло в определено селище. Различията особено се постигат и чрез художественото оформление, след което всяка от общите дрехи може

да се отдели по пол, като в ЛСГ за облекло тези преразпределени названия участват вече в отделни ТГ.

Според произхода си названията в ТГ за горно мъжко облекло се разглеждат като домашни и заети от чужди езици.

Разгърнатият регистър от диалектни названия в ТГ за горно мъжко облекло, създадени за назоваване на видови понятия от традиционния бит и култура, показва различен исторически развой по отношение на съхранената общославянска лексика, по-ранното или по-късното „настаняване“ на чужди лексикални пластове, обусловено от екстралингвистични фактори и междуезикови контакти.

Домашната лексика в ТГ се представя от лексемите *гàшти*, *долактàнка*, *долàктеник*, *дорамчè*, *дрèа*, *зглòбница*, *кож'уф'*, *мечетина*, *касъче*, *късàк*, *късàче*, *ръкàвница* с различна териториална определеност в диалектите на българския език. Названията от една основа *глухче*, *глухчè*, *гл'òче*, *гл'уче* за 'горна връхна дреха, до под коленете, без ръкави, със значително широки клинове от кръста надолу' имат значителен обхват в Северна България, в района на белодрешното облекло, и предполагат индоевропейски или общославянски произход, но в етимологично отношение остават неизяснени (БЕР I: 253).

В ТГ за горно мъжко облекло повечето диалектни названия са заети от чужди езици, активното им включване отразява възможността да се адаптират към особеностите на приемащия език, който от своя страна съдържа потенциала да асимилира чуждоезиковите лексикални единици (Радева 2017: 305). Много често влиянието на домашните езикови явления определя вариантността на заетите названия, като се получават смесени образувания с прибавяне на фонеморфологични или словообразователни форманти към основата, например при имената за 'вид горни мъжки дрехи' *грйш* (Ивайлгр.); *грйжа* (Съчанлии, Гюм.); *грйшка* (Свирачи, Ивайлгр.; Чаталтепе, Мала Азия); и названието за 'вид потури' *грйжници* (Плевня, Драм.), от същ. диал. – *гриши*, *гриж*, *грйжа* – 'дебел вълнен плат, дреха от този плат' (възможна връзка с итал. *griso* 'тежък сив плат' или итал. *griggio* 'сив', БЕР I: 281); като за заетите от турски названия за 'вид горна дълга дреха' – *доламà*, *дòлама*, *доламè*, *долмà*, *дуламò*, *дуламйца*, *доломо*, и за 'вид връхна дреха, ямурлук' – *опанджàк*, *йапанджàк*, *йапунджàк*, *апънджа*, *епънджа*, *йапънджъ*, географските райони на разпространение обхващат по-малки или по-големи териториални цялости.

Широко разпространените турски заемки за 'мъжки горни гащи, с широко дъно, от дебел вълнен вълнен плат' *потури* и *шалвар* с множество фиксирани варианти и активна употреба са неотменима

съставна част и от мъжката народна носия (основно в чернодрешната, Вакарелски 1977: 202), като попълват езиковия модел на материалната култура.

Функционирането на една и съща лексема в различни езикови системи може да илюстрира нееднакъв семантичен развой. Названието *капламà* от турски произход (от тур. *kaplama*, образувано от основата на гл. *kapla-tak* ‘покривам; подплатявам’, БЕР II: 221) в български развива значения за ‘горна връхна дълга дреха, подплатена с кожа, със или без яка’ (Раздел, Елхов.; Енина, Казан.; Малък Преславец, Тутрак.; Силистр.; Жеравна, Градец, Котл.) и за ‘горна къса дреха, от домашнотъкан или фабричен плат, без ръкави’ (Дервент, Дедеаг.). С другото си значение – ‘подплата на дреха’, разпространеното в Средните Родопи и Странджа название *капламà* заема мястото си в ТГ за части на облеклото. Подобно отдалечаване от изходната лексема получава и названието *копчелък* (от тур. *korça* ‘копче’, БЕР II: 623 – 624) със значение ‘горна мъжка дреха без ръкави’ в Кръвеник, Севлиево.

В тематичната група за горно мъжко облекло преобладават ориенталските заемки, като голяма част от тях формално съвпадат с названията от ТГ за горно женско облекло.

Значително количество от заетите названия за горно мъжко облекло в българските говори са турцизми: *елèк, йелèк, джелèтка* от тур. *yelek* – ‘вид горна дреха без ръкави’ (БЕР I: 490; Ванков 1960а: 26 – 27); *ямурлук* от тур. *yağmurluk* – ‘връхна дреха за предпазване от дъжд; дъждобран’ от тур. *yağmur* – ‘дъжд’ (Младенов 1947: 490; Намеранов 1962: 236; Ванчев, Гълъбов 1962: 617; Александрова 2003: 100); *опанджак* от тур. *yarıncak* – ‘вълнено наметало против дъжда’ (БЕР IV: 895); *сетрè* от тур. *setre* – ‘вид сако’ (срв. БЕР VI: 624; Намеранов 1962: 234); *чепкèн, джепкèн* от тур. *çerken* – ‘вид къса дреха, с ръкави, които обикновено не се обличат; ямурлук’ (Младенов 1947: 479; Намеранов 1962: 235; БТР: 1061); *каравàне* – ‘вид горни гащи’, вероятно образувано от тур. – *caravana* ‘вид кораб; бака’ (БЕР II: 229); *потури* от тур. *potur* – ‘горни дънести гащи с тесни крачоли’ (БЕР V: 560); *шалвари* от тур. *şalvar* – ‘вид широки женски гащи; широки потури’ (срв. Младенов 1947: 481; Намеранов 1962: 235; Ванчев, Гълъбов 1962: 521); *чешйри* от тур. *çaşir* – ‘потури’ (Намеранов 1962: 235, БТР: 1066) и др.

Турският език е посредник за навлезлите думи от арабски или персийски език, немалко от които отразяват в българските говори различно за двата пола облекло, но с еднакви словоформи. Например названията *абà, аджèмка, антерия, забун, джамадан, кèпе, кèбе, кепèнек, ментè, минтàн, л’убадè, контош, фереджè* и др. се срещат

с отделни варианти и значения за видове горни мъжки дрехи, като същите езикови единици означават други модели в ТГ за названия на горно женско облекло.

Проникналите през отделните периоди и от различни източници ориенталски лексикални елементи за названия на облекло определят характера на преките или опосредстваните контакти на българския език с други езици. По-дълги миграционни процеси представят имената *салтамарка* – ‘къса горна дреха, подплатена с кожа’ чрез тур. остар. и нгр. остар. от итал. *saltambarca, saltambarco* – ‘къса моряшка дреха’ (БЕР VI: 452; Ванков 1960б: 442 – 443); *кабанйца* – ‘вид горно облекло’, вероятно от фр. *caban* чрез итал. *gabbano, gabbana* – ‘дълга горна защитна дреха на моряци и рибари; широк халат; дълга горна селска дреха’, и итал. диалекти (среднолатински *cabanus*) през араб. от перс. – ‘дълга горна дреха, плащ’ (срв. БЕР II: 115; Шишманов 1933: 116 – 117). Названието за ‘връхна горна дреха от дебел вълнен плат’ *гун’а*, разпространено във всички славянски езици с различни означения за облекло, според Макс Фасмер е заимствано от староирански *gaunūā* – ‘боядисана(та), оцветена(та)’, а то – от древноирански авестийски език със значение ‘косъм, коса, козина; цвят на козина’, осетински – ‘вълна’, и новоперсийски – ‘боя, цвят’ (срв. Фасмер 1986: 475; БЕР I: 294).

Интерес представлява фактът, че някои от чуждите думи, много от тях в пасивния речник на българския език, не продължават да функционираат и в езика, от който са заети. Думите *джамадан*, *долама*, *минтан* отсъстват от съвременния турски език и са съвсем ограничени в турските говори. Широко разпространеното в българските диалекти название *йапанджак* – ‘горна вълнена дреха, ямурлук’ – е съхранено в някои турски народни говори, в които думата *yapınsak* се среща със значенията: 1. Наметало от сплъстена вълна с дълги косми, което се плете за конете, оставяни в студено време на открито; 2. Вид (бяло) грозде с червеникави редки гроздове (Türkçe Sözlük 1988: 2: 843; Ванчев, Гълъбов 1962: 622). Названията за горно мъжко облекло като *копаран* (БЕР II: 609 – 610), *л’убадè* (БЕР III: 386), *контдиш* (БЕР II: 599) могат да бъдат обяснени само с помощта на турските диалекти (Александрова 2003: 98).

Европейската лексика се включва с названията от немски *а̀нциук*, *ба̀нта*, *ба̀лонзайдер*, *ва̀тенка*, *винт’а̀га*, *йа̀ке*, *шлѝфер*, *шуба* за видове горни мъжки дрехи и *ра̀йтузи* за вид тесни панталони (Кочева-Лефеджиева 2004: 64 – 65, 70 – 73); *с’урту̀к* – ‘горна (тип офицерска, двуредова) дреха’ – чрез руски от френски (БЕР VII: 716); *ро̀мба* – ‘горна риза’ – от новогръцки (БЕР VI: 318). Сложното название

беневреци се тълкува със смесен произход, втората част – *вреци*, се извежда от латински *braca* – ‘гащи’, като първата основа остава необяснена (БЕР I: 42).

Названията за горно мъжко облекло отразяват разновидностите на българското народно облекло в етапите на развитието му в различни географски области от българското езиково землище. С настъпващите темпове на новите времена старинните образци на няколкоредните горни мъжки дрехи и названията, свързани с тях, се заменят със съвременно по-опростено облекло от градски тип, назовавано с нови имена.

ЛИТЕРАТУРА

- Александрова 2003:** Александрова, Сн. Турски заемки за названия на облекло в българските говори. [Aleksandrova, Sn. Turski zaemki za nazvaniya na obleklo v balgarskite govori.] // *Балканские чтения 7. Тезисы и материалы. В поисках „ориентального“ на Балканах. Античность. Средновековье. Новое время.* Москва: Институт славяноведения РАН, 2003, 98 – 101.
- БДА 2001:** *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I – III. Фонетика. Акцентология. Лексика.* [Balgarski dialekten atlas. Obobshtavasht tom. I – III. Fonetika. Aktsentologiya. Leksika.] София: Труд, 2001.
- БЕР:** *Български етимологичен речник.* [Balgarski etimologichen rechnik.] Т. I, 1971; Т. II, 1979; Т. III, 1986; Т. IV, 1995; Т. V, 1996; Т. VI, 2002; Т. VII, 2010. София: БАН.
- БТР:** *Български тълковен речник.* [Balgarski talkoven rechnik.] Четвърто издание, допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство, 1995.
- Вакарелски 1977:** Вакарелски, Хр. *Етнография на България.* [Vakarelski, Hr. Etnografiya na Bulgaria.] София: Наука и изкуство, 1977.
- Ванков 1960а:** Ванков, Л. Към историята на някои заети думи, които означават части на облеклото. [Vankov, L. Kam istoriyata na nyakoi zaeti dumi, koito oznachavat chasti na oblekloto.] // *Български език*, № 1, 1960, 21 – 36.
- Ванков 1960б:** Ванков, Л. Историята на три романски думи в български. [Vankov, L. Istoriyata na tri romanski dumi v balgarski.] // *Български език*, № 5, 1960, 442 – 446.
- Ванчев, Гълъбов 1962:** Ванчев, Н., Гълъбов, Г., Класов, Г., Попов, Тр., Шанов, В. *Турско-български речник.* [Vanchev, G., Galabov,

- G., Klasov, G., Popov, Tr., Shanov, V. *Tursko-balgarski rechnik.*] София: Наука и изкуство, 1962.
- Велева, Лепавцова 1974:** Велева, М., Лепавцова, Е. *Български народни носии: Български народни носии в Средна Западна България и Средните и Западните Родопи от края на XVIII до средата на XX в.* [Veleva, M., Lepavtsova, E. *Balgarski narodni nosii: Balgarski narodni nosii v Sredna Zapadna Balgaria i Srednite i Zapadnite Rodopi ot kraja na XVIII do sredata na XX v.*] Т. 2., София: БАН, 1974.
- Кочева-Лефеджиева 2004:** Кочева-Лефеджиева, А. *Немски лексикални заемки в българските говори.* [Kocheva-Lefedzhieva, A. *Nemski leksikalni zaemki v balgarskite govori.*] София: Мултипринт, 2004.
- Младенов 1947:** Младенов, Ст. *Речник на чуждите думи в българския език с обяснения за потекло и състав.* [Mladenov, St. *Rechnik na chuzhdite dumii v balgarskiya ezik s obyasneniya za poteklo i sastav.*] Трето, значително допълнено и разширено издание. София: Хемус, 1947.
- Намеранов 1962:** Намеранов, Н. Чужди думи в професионалния говор на българските шивачи. [Nameranov, N. *Chuzhdi dumii v profesionalniya govor na balgarskite shivachi.*] // *Българска диалектология. Проучвания и материали.* Книга I, София: БАН, 1962, 219 – 240.
- Радева 1982:** Радева, В. *Лексикалното богатство на българските говори.* [Radeva, V. *Leksikalното bogatstvo na balgarskite govori.*] София: Народна просвета, 1982.
- Радева 2017:** Радева, В. *Българска лексикология и лексикография.* [Radeva, V. *Balgarska leksikologiya i leksikografiya.*] София: Изток – Запад, 2017.
- Фасмер 1986:** Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка.* [Fasmer, M. *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka.*] Т. I. Москва: Прогресс, 1986.
- Шишманов 1933:** Шишманов, Ив. Към терминологията на българските народни носии. [Shishmanov, Iv. *Kam terminologiyata na balgarskite narodni nosii.*] // *Списание на БАН*, Книга XLV, 1933, 107 – 120.
- Türkçe Sözlük 1988.** TDK 1 – 2, CİLT A – J K – Z. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988.